

Framstillinger av kvinner kledd for makt

AGNES BOLSO • WENCKE MÜHLEISEN

agnes.bolso@ntnu.no

wencke.muehleisen@stk.uio.no

Women in Photographs – Dressed for Power

This is a study of dress codes, related to the capacity clothes have to enhance authority, as well as to reduce it. Cultural and symbolic structures of meaning related to gender and authority are explored, using as examples photos of Norwegian female top leaders. Authority and masculinity are often seen as connoted, while femininity holds a more ambivalent position related to formal and legitimate power. The authors discuss how masculinity and femininity are negotiated in images of female leaders, who, due to their position have to signal authority and executive power. In particular, they address possible shifts and transgressions in the connotations of femininity. In their analysis and discussion, the authors apply three figurations known from research on subcultural sexual aesthetics: *passing to power*, *crossdressing to power* and *feminizing to power*.

KEY WORDS: Clothes, power, authority, sexuality, gender, women, management, leadership, the corporate suit

Forfatterne undersøker og diskuterer klærnes evne til å fremme eller også hemme autoritet. Med fotografier av kvinnelige toppledere som eksempler, undersøkes kulturelle og symbolske betydningsstrukturer vedrørende klær, kjønn og autoritet. Autoritet konnoterer tradisjonelt til maskulinitet. Femininitet har en mer ambivalent og usikker posisjon relatert til formell og legitim makt. Ved hjelp av fotografier av kvinnelige toppledere drøfter forfatterne hvordan maskulinitet og femininitet forhandles i framstillinger av personer, som på grunn av sin posisjon er avhengige av å signalisere autoritet og gjennomføringskraft. De er særlig opptatt av endringer i femininitetens symbolske konnotasjoner. Drøftingen av kjønnets maktestetikk og endringer i det symbolske gjøres ved hjelp av tre figurasjoner hentet fra seksuelle subkulturers estetiske univers: *Å passere til makten*, *å crossdresse til makten* og *å feminisere til makten*. Avslutningsvis drøftes mulighetene for å overskride og endre de symbolske og kulturelle betydningene forbundet med femininitet, maskulinitet og makt.

There is no power without clothes. (...) No great title is efficient without clothes to support it.

Mark Twain 1905:776

I MARK TWAINs maktkritiske og polemiske stykke «The Czar's Soliloquy» står den russiske tsaren naken foran speilet og reflekterer over hvor maktesløs han ville vært uten klær. Twain illustrerer temaet for vår artikkel, hvor vi nettopp undersøker og diskuterer klærnes evne til å fremme eller også hemme autoritet. I denne analysen er det kvinnelige topplederens makt og potensielle maktesløshet vi sikter oss inn på. Med fotografier av kvinnelige toppledere som eksempler for vår diskusjon, undersøker vi kulturelle og symbolske betydningsstrukturer vedrørende klær, kjønn og autoritet. Personlig autoritet i forbindelse med organisasjonsmakt konnoterer tradisjonelt til maskulinitet. Femininitet har en mer ambivalent og usikker posisjon relatert til autoritet, og formell legitim makt. Ved hjelp av fotografier av kvinnelige topplederens iscenesettelse drøfter vi hvordan maskulinitet og femininitet forhandles i framstillinger av personer som på grunn av sin posisjon er avhengige av å signalisere autoritet og gjennomføringskraft. Ved hjelp av tre figurasjoner ønsker vi å drøfte kjønnets maktestetikk og endringer i det symbolske med eksempler fra næringslivets og politikkenes felt: *Å passere til makten, å feminisere til makten og å crossdresse til makten*. Avslutningsvis drøfter vi mulighetene for å overskride og endre de symbolske og kulturelle betydningene forbundet med femininitet, maskulinitet og makt. Vi er særlig opptatt av endringer i femininitetens symbolske konnotasjoner.

Bakgrunnen for artikkelen¹ er en teoretisk og politisk interesse for kjønn, autoritet og makt.² Toppledelse i næringslivet er et område hvor norske likestillingsbestrebelse ennå har kommet til kort.³ I politikken har kvotering til offentlig oppnevnte styrer, råd og utvalg siden 1988 ført til frivillige ordninger i de fleste partier. Her er kjønnsbalansen langt bedre (Teigen 2015), men vår analyse inkluderer framstillinger av kvinner også her, noe vi skal komme tilbake til i omtalen av vårt empiriske materiale.

Forskningen fra humanvitenskapene bidrar med kunnskap om hvordan kjønnsforskjellens symbolske betydning er historisk forankret (Eriksen, Krefting og Rønning 2012; Songe-Møller 1999). Samfunnsvitenskapene har dominert forskningsfeltet, men flere norske samfunnsvitere har gitt *tverrfaglige* bidrag. Det gjelder for eksempel antropologen Jorun Solheim når hun skriver om kjønnssymbolikk ved framveksten av moderne og kapitalistisk økonomi (2007), og sosiologen Fredrik Engelstad om maktens symbolske aspekter belyst gjennom analyser av bilder, litteratur og film (Engelstad 2010). Samfunnsviterne Anne Krogstad og Aagoth Storvik sammenligner kjønnete betydninger av sjarm og erotikk i fransk og norsk politikk (2007), og de undersøker muligheten for å spille på femininitet når kvinnelige politikere iscenesetter seg selv (2012). Det er i dette skjæringspunktet mellom den humanistiske og

samfunnsvitenskapelige tradisjonen vi skriver oss inn med denne artikkelen, hvor vi velger fotoeksempler fra samtiden, på samme tid som diskusjonen først og fremst gjelder betydningsproduksjon og det symbolske.

Vi tar utgangspunkt i at klær, tilbehør og posering samt grensene for individuell selvframføring handler om kjønn og kropp. I tillegg kan det også handle om seksualitet, alder, etnisitet, klasse, sosial status og andre sosiale kategorier. Innen organisasjons- og ledelseslitteraturen er det blitt rettet oppmerksomhet mot nye idealtyper eller rollemodeller for ledelse. De siste årene har kvinnelig konnotert ledelsesstil, gjerne referert til som *relational entrepreneurial femininity* eller *feminine management* (jf. Lewis 2014) fått en del oppmerksomhet som nytt ideal (Fondas 1997; Kelan 2008; Calas & Smircich 1993; Fletcher 1994). Kvinnelige entreprenører inntar både maskulint og feminint konnoterte virksomhetsområder og *gjør* på denne måten både maskulinitet og feminitet (Carlson 2011). I denne artikkelen analyserer vi ikke sosial adferd, psykologi, individuell intensjon eller motivasjon, men spør i stedet: *Hva betyr klær i iscenesettelser av kvinnelige toppledere, og hvordan kan det forstås som uttrykk for makt og autoritet? Hvilke problemer eller fordeler skaper maskulinitet versus feminitet for iscenesettelsen av autoritet, og hvordan kan kjønnete betydningsstrukturer og symbolikk forhandles og eventuelt overskrides? Og sist: Eksisterer det tegn som underbygger vår antagelse om at feminitet i noen tilfeller kan trumfe maskuliniteten på et symbolsk nivå?*

Den klassiske formelle klesdrakt i næringsliv og politikk er utvilsomt *dressen*. Den har en selvsagt plass i iscenesettelse av organisasjonsmakt i et moderne, vestlig land som Norge. Før vi beskriver våre fotografiske eksempler og forklarer vår lesning av dem, gir vi noen glimt fra dressens historie. Underveis peker vi på noen av utfordringene kvinner kan ha i møtet med dette plaggets normative og kjønnete karakter.

Dressen og det kvinneliges problem

Dressen kan med Sherry Ortner (1973) forstås som *nøkkelsymbol*, det vil si en sentral kulturell figurasjon som inneholder fortattede budskap om grunnleggende vurderinger i samfunnet. Når det gjelder dressen dreier det seg om kulturelle forestillinger som hefter ved kjønn og det å være en troverdig representant for makten (Ambjörnsson 2011:11). Dressen er et antrekk som opprinnelig var beregnet på borgerskapets menn. Den hører moderniteten til. Dressens enkle, helhetlige snitt og mørke farger sto i skarp kontrast til adelens overdådige bruk av farger og tekstiler i århundrene forut.⁴ Dressen ble en type arbeidsklær, en sivil uniform som signaliserte måtehold, selvkontroll og disiplin, skriver den svenske sosialantropologen Fanny Ambjörnsson i sin bok *Rosa. Den farliga färgen* (2011:135). Den svenske historikeren Kekke Stadin slår i boka *Maktens män bär rätt* fast at det råder enighet om at dressen, «den diskreta herrkostymen», representerer en mannlighet koblet til makt

(Stadin 2010:94). Den kulturelle koblingen mellom seriøsitet, maskulinitet, makt og mørke farger eller mangel på mønster og farger, er med andre ord relativt nytt (Ambjörnsson 2011:135).

Det er i dag vanlig å forstå dressen som en kulturell og estetisk snubletråd for kvinner som vil inn i posisjoner der dress er kleskonvensjonen. Det moderne industrisamfunnet medførte for borgerskapet et strengt skille mellom det offentlige, hvor menn regjerte, og det private hvor kvinnene tilbrakte sin tid. Det moderne samfunnet la et nytt grunnlag for distinkte kjønnsforskjeller, nå knyttet til økonomi og entreprenørskap samt vitenskap og teknologi (Solheim 2007). Dermed kan vi hevde at «kvinnens kapital» ble redusert til omsorg, det estetiske, det erotiske og reproduktive (Ambjörnsson 2011:135). Dette gjaldt i mindre grad arbeiderklassens kvinner. Vi snakker med andre ord om normer for den hvite middelklassekvinnens kjønnete og seksuelle estetikk. Dette er et kulturelt skille og kjønnskonnnotasjoner som vedvarer og dominerer til tross for store endringer vedrørende kvinners og menns stilling i samfunnet, og som heller ikke kvinner på toppnivå i næringslivet i dag uten videre kan skrive seg ut av.

Da vestlige kvinner på 1980-tallet begynte å aspirere til lederstillinger fikk dressmøten en spesiell kvinnelig omdreining. Begrepet *power suit* oppstod og mange vil huske at ikke bare menn, men også kvinner nå kunne kle seg i dress/drakt med store skulderputer. Kvinner i maktposisjoner begynte å kle seg til autoritet ved å la seg inspirere av kleskoden for menn i maktposisjoner (Stadin 2010). Dette henger fortsatt ved kvinners praksis når de kler seg for autoritet, noe som går fram i de fleste empiriske studier i feltet. Det ser fortsatt ut til å være slik atferds- og organisasjonsforskerne sier: å framstå som *for* feminin eller seksuelt attraktiv er «inappropriate, uncomfortable, and undercutting to one's status» (Rafaeli mfl. 1997:39. Se også Entwistle 2000; McDowell 1997). Det er kjent fra organisasjonsstudier også i Norge at kvinner har særskilte utfordringer relatert til kropp, seksualitet og intimitet når de går inn i maktposisjoner som er kodet maskulint (Krogstad og Storvik 2010; Skjeie 1993; Neumann, Rysst og Bjerck 2012).

Interessant for analysen som følger og forhandlingene vi mener å se, er at kvinner har flere muligheter for individuelle valg av farger, design, smykker og sminker enn det menn (ennå) har. Dette ser ut til å være et paradoks: Menn, med antatt størst autoritet eller makt i feltet, har mindre valgfrihet og spillerom i valg av klær og styling enn kvinner. Dressen kan nemlig også ses som en måte å ta avstand fra valgfriheten på. Samtidig som dressen framhever individets autoritet, signaliserer den også regler, sosial kontroll og undertrykkelse av individualitet (Ambjörnsson 2011:37, Craik 2005).⁵ Spørsmålet kan stilles om de noe mer individuelt kledde og fargerike kvinnelige autoritetene mot denne bakgrunn i mindre grad representerer systemet og i større grad framstår med individualitet og personlighet? Eller framstår individuelt kledde kvinnelige ledere som avviket fra normen og dermed i en svekket

autoritetsposisjon? Den tidligere nevnte studien av norske og franske kvinnelige topp-politikere av organisasjonsforskerne Anne Krogstad og Aagoth E. Storvik bekrefter ikke siste spørsmål. De finner at nasjonale kulturelle repertoar kan endres og at kvinner ved hjelp av glamour og ironi kan kombinere makt og seksualitet uten at autoriteten deres blir underminert (Krogstad og Storvik 2012:149). Som vi skal se kan kvinnelige topplederes klesmåter konnotere både maskulinitet og femininitet i autoritetens iscenesettelse.

Materiale og analytisk tilnærming

Vi må understreke at fotografiene vi analyserer og diskuterer er *billedeksempler*. Vi har ikke forsøkt å finne fram til et utvalg bilder som er representative for mangfoldet i hvordan kvinner i lederposisjoner faktisk iscenesettes og iscenesetter seg selv. Vi har valgt et relativt lite antall fotografier som tydeliggjør tre ulike figurasjoner som vi har rendyrket for å vise hvordan kjønn og autoritet *kan* komme til uttrykk i samtiden. Materialet består til sammen av seks fotografier fra 2014 og 2015, fire fra selskapers, organisasjoners eller departementers nettsider og to fra aviser. Vi har heller ikke tatt høyde for at det eksisterer forskjellige kleskonvensjoner i ulike sektorer av offentligheten, slik som næringsliv og politikk, eller at forskjellige sjangre for fotografi og estetiske konvensjoner også skulle kunne spille en rolle for analysen. Fotografiene har heller ikke samme status, ettersom noen fotografier er formelle og representative iscenesettelser fra organisasjonens eller departementets side, slik som offisielle bilder av konsernledelse, mens andre er fotografier fra aviser.

Vi har i denne artikkelen avgrenset oss fra disse ellers relevante momentene for å kunne fokusere på, og få plass til, å drøfte betydningen av klær og autoritet og hvilken rolle femininitet og maskulinitet i *symbolsk forstand* spiller.⁶ I analysen setter vi begrepet *figurasjoner* i spill. Begrepet røper sin nærhet til litterære troper – figurer – som tar utgangspunkt i vår evne til å skape, fantasere og nytenke. Filosofen Rosi Braidotti argumenterer for figurasjonens relevans i våre sosiale praksiser, der det pågår interessekamper. Det imaginære registeret griper inn i vår materielle virkelighet, som på denne måten skulle kunne beskrives som *materialiserte fantasier* (Braidotti 2015; Lee 2014: 17).⁷ Bildene skal til slutt fungere som utgangspunkt for en diskusjon om muligheter for overskridelser av historisk trege kulturelle og symbolske dypstrukturer for kjønn (jf. Bourdieu 2000, 2013; Solheim 2007).

Statoils eget bilde av sin konsernledelse (se nedenfor) er valgt fordi vi forstår det som emblematiske for næringslivsmaktens formelle representasjon. Det går en tilsynelatende rett linje fra dressens opprinnelse i det moderne som vi skisserte ovenfor, og til manifestasjonen av homogen maktestetikk, slik vi ser i rekken av de mektigste personene i Statoil.

Konsernets ledergruppe, 2014 Statoil

Statoils presentasjon av konsernledelsen på selskapets nettsider viser åtte menn i dress og én kvinne i drakt/dressjakke. Kvinnen med dress/draktjakke er representativ for hvordan kvinner i norsk konsernledelse blir presentert. Av de 22 kvinnene vi fant på de 10 største selskapenes nettsider med bilder av konsernledelsen, bar 19 dette plagget.⁸ Konsernledermakten uniformerer seg med andre ord nokså entydig, med små variasjoner for kjønn. Bildet av Statoils konsernledelse er representativt og illustrativt for hvordan dressen og *den kvinnelige tilpasningen til dresskonvensjonen* i form av dress/draktjakke kombinert med skjørt/bukser dominerer presentasjon av autoritet i næringslivet.

For vår drøfting er vi på jakt etter representasjoner av kvinner i lederposisjoner som kan si noe om stabilitet og endringer i forhold til symbolske betydninger av kjønn, autoritet og makt, via klærne. Det er langs to akser vi leter etter det vi anser som aktuelle forhandlinger som skiller seg fra den maskuline konvensjonen, representert via bildet av Statoils konsernledelse. Den ene aksen er mektige kvinners iscenesettelser der det blir spilt på tegn for *feminitet*. For å illustrere denne aksen har vi valgt bilder fra nettsiden til Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO), hvor Kristin Skogen Lund er administrerende direktør. Vi skal se på bilder av henne på NHOs hjemmesider, det første under «Fakta om NHO» og det andre på organisasjonens ansattesider. Den andre aksen er kvinner som iscenesetter seg i tilnærmet *maskulin* klesmåte og stil. Med valget av klima- og miljøminister Trine Sundtoft slik hun presenteres på departementets nettsider, samt to avisbilder av henne, vil vi synliggjøre en langt sjeldnere og dermed antakelig mer radikal forhandling av maskulin og feminin iscenesettelse.

I vår analyse henter vi tankehjelp fra tre estetiske og symbolske figurasjoner vi kjenner fra forskning på skeive kjønnede og seksuelle subkulturer, og fra queerteorien. Nå representerer ikke akkurat næringslivstoppen og toppolitikken marginaliserte subkulturer, men derimot den konvensjonelle maktens kraftsenter. I politiserte, seksuelle subkulturer settes derimot konvensjonelle betydninger av kvinner og menn, maskulinitet og feminitet på spill både i begjærsrelasjoner, i uttrykk for identitet, i sosial praksis og i estetisk forstand (jf. Bolsø 2002; Mühleisen 2003). Subkulturens politiske og estetiske praksiser med høy bevissthet om, og sensibilitet for, mangfoldige kjønnsforskjeller som overskrider den heteronormative kjønnsdualismen, er et fruktbart sted å lete for å belyse og drøfte kjønnsfigurasjoner i maktens midte.

For menn er maskulinitet, autoritet og attraktivitet kulturelt og historisk symbolske størrelser som kan veksles inn med hverandre.⁹ For kvinner er maskulinitet, eller tegn som konnoteres med maskulinitet, tilsynelatende nødvendig for å iscenesette autoritet, men kan ikke uten videre veksles inn i attraktivitet på samme måte som for menn, i hvert fall ikke utenfor seksuelle subkulturer. Det er en mer komplisert veksling som foregår, og det er her våre tre figurasjoner skal hjelpe oss å analysere det kjønne betydningsspillet vi mener å se i kvinnelige toppleres klesmåte. De tre figurasjonene vi anvender i analysen av mektige kvinners iscenesettelse er: *Å passere til makten*, *å feminisere til makten* og *å crossdresse til makten*. For vårt formål opererer vi i denne artikkelen med et relativt enkelt begrepsmessig skille mellom «autoritet» og «makt». *Autoritet* bruker vi helst i forbindelse med det individuelle og symbolske uttrykket, mens *makt* brukes om det som er gitt av legitime organisatoriske og strukturelle maktposisjoner, for eksempel «konsernledelse». Det er flere måter å forstå dette skillet på, men for vårt tema er det viktig å skille mellom den formelle maktposisjonen kvinnene har og hvordan den estetisk og symbolsk forvaltes i billedframstillinger.¹⁰

Å passere til makten: tilpasningens estetikk

Ved første blick signaliserer bildet av Statoils konsernledergruppe på selskapets hjemmesider en vennlig henvendt, formell forsikring om at alt er under kontroll, framtiden ligger stødig i deres foldete hender. Hvem er denne ene kvinnen blant alle menn? Hun heter Margareth Øvrums, er sivilingeniør og Statoils første kvinnelige plattformsjef. Vi ønsker å få en forståelse for hvordan (kjønns)minoriteten, unntaket, blir framstilt som en del av makten. I et slikt fokus skaper Øvrums iscenesettelse et minimalt brudd med den strømlinjeformede, konvensjonelle maskuline iscenesettelsen av næringslivsmakt. Hvordan avviker presentasjonen av henne likevel fra mennenes og hvordan sikrer denne offisielle iscenesettelsen at hun ikke framstår som en «mann i skjørt», at hun med andre ord, på tross av homogeniteten fotografiet viser, forankres i noen tegn for kvinnelighet?

Kroppen til alle avbildete personer er enten frontalt rettet mot kamera, eller lett fra siden. Hendene hviler i hverandre foran kroppen, med ett unntak, der hendene hviler bak ryggen. Blikket er vendt mot kamera/betrakteren med et stødig, vennlig, minimalt smilende blick. Øvrums inntar nøyaktig samme positur og blick som sine kolleger. Næringsmaktens menn er på bildet alle kledd i mørk dress, hvit, alternativt lys blå skjorte og slips i ulike fager.

Den mest iøynefallende forskjellen i nettpresentasjonen av Statoils konsernledelse er at Øvrums har langt hår. Sosialantropologen Anders Johansen skriver i sin bok *Grammatikk i håret* (1995) at på tvers av kultur og tid, symboliserer langt hår fruktbarhet, livskraft og natur, mens kort hår gir inntrykk av kontroll og disiplin. Kvinner med langt hår kan mot denne bakgrunn leses som en stødig forsikring om at

kvinneligheten på tross av den mektige stilling, ikke er på avveie. Kvinner med kort hår har historisk vært knyttet til maskulinitet, kjønnsoverskridelse, lesbisk, skeiv eller annen subkulturell livsstil. Likeledes signaliserer menn med langt hår, i hvert fall siden 1960-tallet, opprør, androgynitet eller et skeivt image (Faderman 1981).

Øvrum bærer et blåmønstret tørkle rundt halsen som ekvivalent til mennenes slips, og blå bluse under dress/draktjakken. Fra bildets størrelse er det ikke mulig å se hvorvidt hun har på seg draktskjørt, er sminket, bærer smykker eller høyhælte sko – assessorer som også ville kunne bidra til kvinneliggjøringen. Med unntak av de synlige forskjellene, *passerer* hun som en av gutta: Hun smiler formelt, har samme kroppsholdning som mennene. Hun framstår som mektig maskulin konnotert leder, på samme tid som det er nok markører igjen til å «holde henne på plass» som gjenkjennbar kvinne.

Med et begrep fra queer- og postkolonial teori vil vi hevde at kvinnelige toppledere iscenesettelse i den *kvinnelige tilpasningen* til dressen, kan betraktes som en form for *passing*. Å *passere* som noe(n) innebærer å framvise eller repetere tegn som blir ansett å tilhøre visse sosiale grupper og kategorier, som for eksempel kjønn, seksualitet, rase eller klasse. Begrepet å *passere* og å *mime* (mimicry, the colonial mimic) dukker opp i den postkoloniale teoretikeren Homi Bhabhas forfatterskap, relatert til det kolonialiserte subjektet (Bhabha 1984). Han argumenterer for at det kolonialiserte subjektet må *mime* det hvite, vestlige normative subjektet for å bli anerkjent som et *riktig (proper) subject*. Denne etterligningen (*mimicry*) muliggjør nettopp å kunne passere, men på samme tid *fastholder* denne etterligningen «a subject of a difference that is almost the same, but not quite» (ibid.:126). Strategier for å *passere* avslører *grensene* for identitet, for ekskludering og inkludering.¹¹ Det finnes en *dobbelthet* i begrepet *passing* som peker på den ambivalens som kvinners tilstedeværelser i maskulint dominerende rom/felt/organisasjoner kan utgjøre. Begrepet er tvetydig i det det betegner *både* et potensiale og en blindvei. *Passeringen* som ren tilpasning innebærer en ukritisk adoptering av konvensjoner og normer, i stedet for å stanse opp, og innta rommet – med en forskjell (Ahmed 1999:94).

På samme tid kan det å *passere*, i dette tilfellet som en kvinne med makt og autoritet, være en strategi som også *utfordrer* kjønnsmaktens tilsynelatende stabile og homogene identitetsmarkører, i det næringslivsmakten historisk sett har vært nokså enkjønnet. For selv om statoilbildet viser fram en konvensjon i offisiell representasjon av kvinner på dette nivået av makt, viser denne konvensjonen på samme tid hvordan kvinner har kunnet forhandle seg til og *passere* til en mektig posisjon blant menn. På denne måten blir det lagt åpent hvordan binære systemer for kjønnskategorisering tillater forhandlinger (jf. Haraway 1992; Trinh 1986/87; Hellstrand 2015). Med avspark i *passing* som begrep ser vi at det har vært og er mulig for kvinnelige toppledere å *passere* til maskulint konnoterte maktposisjoner, ved å tilpasse seg den mannlige klesnormen – og *samtidig* unngå helt å bryte med forventninger om

en feminin, heteronormativ assosiert estetikk. I Øvrums tilfelle er det særlig den kvinnelige halvlange frisyren og halstørklet i blåtoner som sikrer den obligatoriske heteroseksualiseringen.¹² Å *unnlate* feminisering oppfattes ikke som nøytralt, men signaliserer et brudd med normaliteten (jf. Neumann, Rysst og Bjerck 2012:251). Organisasjonsforskeren Patricia Lewis framhever også kvinnelighetens potensielt truende potensial som må balanseres:

(...), it would appear that acceptance of «doing» femininity in the entrepreneurial arena is dependent on two things. First, the enactment of femininity within the world of business must be «measured» and not perceived as disruptive. In other words women must be «properly» feminine, that is, be feminine enough to benefit business but not engage in unnecessary or unwarranted feminine displays. (Lewis 2012:1858)

Samme mekanismer gjør seg gjeldende i representasjonen av Statoils kvinnelige representant i konsernledelsen. Det kan på samme tid virke paradoksalt at kvinner i lederstillinger generelt sett har et større individuelt spillerom i valg av klær og assessorer enn menn som på formelt nivå sjelden avviker fra dressnormen. Som vi har vist i skisseringen av dressens historikk, ser vi at selv om dressen iscenesetter maskulin makt, signaliserer den på samme tid uniformering, regler og sosial kontroll. Men det som kan framstå som større kvinnelige variasjonsmuligheter med rom for individualisering, kan også betraktes som «det lille obligatoriske ekstra» som kreves for å holde fast kjønnsforskjellens heteronormative markører.

Strukturelt er det slik at den kvinnelige formelle kleskoden på toppen av makten i form av dress/drakt-kombinasjonen viser at det er kvinnes klesdrakt som har måttet tilpasse seg den maskuline normen – ikke omvendt. For at kvinner skal kunne passere til maskulint konnoterte lederposisjoner, skriver kvinnene – om enn ufrivillig – under på forestillingen om det mannlige som norm. Ved at kvinnelige toppledere i næringslivet tilpasser sin formelle klesdrakt til den maskuline kleskoden, passerer de med andre ord som kvinnelige ledere *uten* å true den maskuline normen eller å overskride den obligatoriske markeringen av heterofeminitet. Med denne tilpasningens estetikk i mente går vi til to figurasjoner som på ulikt vis bryter med denne. Den første, representert av NHOs administrerende direktør Kristin Skogen Lund, inviterer til nettopp å se forbi maskulin norm og standard.

Å feminisere til makten: femme-estetikk

Kristin Skogen Lund er administrerende direktør i Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO), og utdannet økonom. Vi skal se på de offisielle bildene av henne på NHOs hjemmesider, det første under «Fakta om NHO», det andre på organisasjonens ansattesider. Skogen Lund representeres på bildene med variasjon. Hvordan kan vi forstå

den relative friheten fra dress/drakt kombinasjonen, men også hvordan bildene fortsatt etablerer Skogen Lund med autoritet, eller undermineres den kanskje? Et begrep om *femininitet* synes nærmere som et kjønnteoretisk omdreiningspunkt for analysen, enn hva maskulinitet gjør.

Kristin Skogen Lund, bilde nr. 1. (Foto: Hans Fredrik Asbjørnsen)

Skogen Lund er avbildet i halvfigur med hode, skuldre og øvre overkropp synlig. Hun ser fast og rolig inn i kamera. Det direkte blikket er vennlig, men ikke flørtende, det er avventende og en anelse distansert. Dette understreker hennes autoritet. Hun har håret satt opp i en klassisk kvinnelig frisyre og har på seg en svart overdel/kjole. Kjolen er skåret vidt og viser naken hud på hals, øvre del av brystkassen og store deler av skuldre. Bildet framhever bredden på skuldrene. Snittet på kjolen sammen med billedutsnittet gjør at blikket ikke blir ledet ned mot brystene. Smykkene – øredobber og halskjede – er enkle og klassiske. Estetikken gir inntrykk av tidløs kvinnelig autoritet, og nærmer seg royal iscenesettelse av kvinnelighet. Iscenesettelsen konnoterer *overklassekvinnelighet*. Måten kjønn og klasse kommer i spill her åpner for en diskusjon om hvorvidt klassemomentet til en viss grad trumfer eller nøytraliserer femininitetens «forstyrrende» konnotasjoner – en diskusjon vi ikke kan gi oss rom til å ta her.

Hva med tilpasningen til den maskuline dresskoden og den obligatoriske heterofeminiseringen som sto sentralt i analysen av Statoil-bildet? Iscenesettelsen av Skogen Lund unngår passeringens maskulinisering i dette mest sentrale bildet av NHOs leder på organisasjonenes nettsider. Slik vi leser dette bildet ligger autoriteten heller i henvisningen til den feminine overklassekonnotasjonen, og ikke i en henvisning til maskulinitet. Bildet utfordrer imidlertid ikke heteroseksuell normering. På fotografiet er kvinneligheten solid plassert i en heterofeminin ramme, med klassemarkører fra øvre sosiale sjikt. Denne aksentueringen av feminitet får oss til å tenke på den

såkalte *femme-figurasjonen* som en estetisk motstandsfigurasjon fra skeiv subkultur. Den svenske antropologen Ulrika Dahl understreker i boka *Femmes of Power* at «(...) femininitet verken er en fallisk fantasi eller en mangel, det er bortenfor overflate og venter i alle fall ikke passivt på å vekkes ved et (mannlig) blikk» (Volcano og Dahl 2008:18, egen oversettelse). Denne vektleggingen av feminitetens aktive og autoritative posisjon er å skrive femininitet fram med subjektstatus. Dahls *femme* befinner seg i seksualitetens og kjønns subkulturelle periferi og hun driver frigjøringskamp.

Kristin Skogen Lund, bilde nr. 2. (Foto: Moment Studio)

Dahl gjør ingen forsøk på å definere verken femininitet eller *femmes of power* utover å vektlegge femininitetens kraft, autoritet og politiske potensial. Vi, derimot, analyserer her ikke Skogen Lunds identitet eller hennes forståelse av frigjøring, ei heller befinner Skogen Lund eller bildet av henne seg i subkulturens periferi. *Femme-figurasjonen* kan derfor virke søkt i sammenheng med en leder i toppen av samfunnsmakten og med overklassekonnotasjonene vi ser i bildet. Den subkulturelle *femme* er dessuten

en erotisk figurasjon. Hun henviser til den feminine parten i den lesbiske butch-femmedynamikken. Butch-femme er først og fremst kjent fra 1950- og 60-tallets amerikanske barkultur, hvor butchen kledde seg i menns klær og femmen i kvinneklær (Kennedy og Davis 1993; Nestle 1987, 1992).¹³ Femmen fungerte historisk sett som en radikal synliggjøring av kvinners seksuelle begjær. Det er likevel noen vesentlige berøringspunkter mellom Dahls framvisning av femmes of power, den historiske femmen og den estetiske feminiseringen av den kvinnelige topplederen i Skogen Lund-bildet. De er forbundet gjennom *representasjonen av autoritet*. Til tross for ulik sosial og seksuell posisjonering er det både i femme-figurasjonen og i iscenesettelsen av NHO's direktør utvilsomt *femininitetens estetiske tegnunivers* som er den utslags-givende symbolsk bemektigende størrelsen.

Det andre bildet av NHOs toppsjef finner vi på ansattensiden, og det gir et ganske annerledes inntrykk. Her henger håret løst ned til skuldrene, smilet er kjeft og blikket direkte. Poseringen er en anelse ungprikeaktig og signaliserer en grepa jente. Armene er bare og hun bærer et enkelt smykke. Den røde blusen med rysjer har en dyp utringning og blikket ledes ned mot kløften mellom brystene. Dette er ikke et bilde som skjuler kroppen eller et kvinnelig erotisk potensial. Forankringen i en heteroseksuell kvinnelig estetikk er tydelig. Klassekarakteren av heteroseksuell appell er imidlertid endret i forhold til det forrige bildet. Iscenesettelsen signaliserer folkelighet og kvinnelighet på en radikalt forskjellig måte og med andre sosiale- og klassemarkører når vi sammenligner med det forrige bildet.

Om iscenesettelsene av Skogen Lund ikke framstiller den subkulturelle femme-figurasjonen fra skeive subkulturer, presenterer framstillingen likevel et brudd med den konvensjonelle koblingen mellom kvinnelig autoritet, klær og estetikk. Forankret i bildet av Statoils ledelse har vi kalt den konvensjonelle iscenesettelsen av kvinner ved maktens bord for *tilpasningens estetikk* med det maskuline som norm. I stedet ser vi altså, eksemplifisert med sjefen for næringslivets hovedorganisasjon, en tydelig vektlegging og legitimering av konvensjonelt feminine markører, det vi velger å kalle *å feminisere til makten*.

Å crossdresse til makten

På de neste sidene ser vi tre fotografier av Tine Sundtoft som er høyrepolitiker og klima- og miljøminister i regjeringen Solberg (koalisjon mellom partiet Høyre og Fremskrittspartiet), utdannet siviløkonom. På det første bilde av miljøvernministeren i halvfigur er hun avbildet i avslappet positur, ledig lent mot en murvegg med armene krysset foran brystet og et avvæpnende smil med direkte blick inn i kamera. Hun har en kort frisyre med sidestilt, noe lengre pannelugg. Hun har på seg grå dressjakke, krage i mørkere tone, rosa skjorte og på venstre armlédd skimtes et stort armbåndsur i metall. Hun har relativt store, mørkt innrammete briller, ingen øredobber, ingen halssmykker og ikke (synlig) neglelakk. Hun er muligens diskret sminket.

Tine Sundtoft, bilde nr. 1. Fra Regjeringen.no (Foto: Bjørn Stuedal)

På det andre bildet sitter hun tilbakelent, med beina i kors i en stor blå lenestol i omgivelser som kan være en resepsjon. Blikket er rettet mot kamera med et lett smil. Ingen sminke, smykker eller neglelakk er synlige. Hun holder sitt høyre armledd med venstre hånd. Sittestillingen framstår som kjønnsnøytral. Hun har på seg en lysgrå, tydelig maskulin konnotert dress i lett glinsende stoff med enten hvit eller lett rosa skjorte under. Hun har på seg blankpussete svarte lærboots med lav hæl. Stilen er elegant, selvbevisst og med maskulin utstråling.

Tredje bildet viser ministeren i halvfigur. Ingen sminke, smykke eller neglelakk er synlig. Hun lener venstre arm mot et underlag, høyre arm med høyre hånd spredt ut i en illustrerende gest der hun ser ut til å understreke eller artikulere et argument. Blikket er rettet forbi kamera og fotoet ser ut til å være tatt under et foredrag, i et intervju eller en debattsituasjon. Blikket er kjølig konsentrert, offensivt og alvorlig eller antydningstomt strengt. Hun har på seg mørk dressjakke med lyseblå skjorte under.

Tine Sundtoft, bilde nr. 2. Fra Dagens Næringsliv 26. mai 2014. (Foto: Fredrik Bjerknes)

Tine Sundtoft, bilde nr. 3. Fra Nationen 6. februar 2014. (Foto: Siri Juell Rasmussen)

På alle tre bildene har Sundtoft en kort frisyre. Knyttet til konvensjonen for kvinner å passere til makten bemerket vi at den kvinnelige frisyren med halvlangt/langt hår er et konvensjonelt tegn for den obligatoriske markeringen av feminitet. Sundtoft følger

ikke denne konvensjonen. På alle de tre bildeeksemplene har Sundtoft i tillegg på seg dressjakke, og der hele figuren er synlig har hun på seg tilhørende dressbukser. På alle bildene har hun på seg skjorte under dressjakken, i fargene hvit, lyserosa, lyseblå – de klassiske fargene til næringslivsdressen. Rosa er en farge gutter og menn vanligvis ikke ønsker å bli forbundet med på grunn av denne fargens, i nyere tid, redundante konnotasjoner til jentethet og kvinnelighet (Ambjörnsson 2011:133). Lysrosa skjorter er imidlertid ikke uvanlig – særlig innen forretningslivet. Lys rosa farge på menn signaliserer profesjonalitet, penger og stil (Ambjörnsson 2011:149; Stadin 2010:216).

I vårt billedsøk på Sundtoft kom vi ikke over bilder der hun har på seg skjørt eller kjole. Hun passerer dermed tilsynelatende sjelden ved hjelp av den vanlige kvinnelige tilpasningen til dressen – draktjakke/skjørt kombinasjonen. Kvinner med kortklipt hår, kledd i skjorte og dress, har historisk vært knyttet til lesbiske miljøer og subkulturell livsstil. I dag er det selvsagt verken uvanlig at kvinner har kort hår eller har på seg bukser, det er imidlertid relativt uvanlig at kvinner så godt som konsekvent kler seg i dress, slik iscenesettelsene av Sundtoft indikerer at hun gjør. Det mangler bare *ett* sentralt maskulint symbol i hennes iscenesettelse, nemlig slipset. Sundtofts frisyre, klesstil og kroppsholdning gjør at vi mener at hun er et godt eksempel på en figurasjon vi velger å kalle *å crossdresse til makten*. Før 1900-tallet ble kvinner som kledde seg i herreklær, det som også kalles *kvinnelig til mannlig crossdressing*, først og fremst knyttet til kvinnelig seksuell løssluppenhet og rebelsk adferd (Faderman 1981). I visse kulturelle sammenhenger innen film, teater, subkulturelle og skeive miljøer i samtiden står crossdressing fremdeles for subversive iscenesettelser (Rosenberg 2000). Ved første øyekast kan fotografiene av Sundtoft også se ut som iscenesettelser av en tradisjonell *butch*, omtalt over.

Sundtofts klesmåte og iscenesettelse på fotografiene er, i likhet med fotografiene av Skogen Lund, ikke en del av en lesbisk eller subkulturell setting, men tvert imot representasjoner i den politiske heteronormative maktens sentrum. På tross av dette framstår bildene som uvanlige på grunn av sitt brudd med både den normative kvinnelige tilpasningen til dressen med den tilhørende obligatoriske markering av heterofeminitet, og med feminisering til makten ved feminin konnoterte klær og estetikk. I den forstand representerer Sundtofts iscenesettelse en tredje mulighet eller forhandling av hvilke kleskoder kvinnelige toppledere har til disposisjon – selv om denne tredje kategorien ennå framstår som den mest sjeldne eller radikale. Radikal er den muligens på grunn av de skeive assosiasjonene klesstilen kan signalisere, nemlig bruddet med heterofeminiseringen som i våre to andre figurasjoner er et avgjørende kjennetegn. Men står denne iscenesettelsen dermed også i fare for å vekke anstøt og kritikk, eller kan det fungere motsatt – som en radikal rollemodell? Det gjenstår å se. Iscenesettelsen ville utvilsomt framstå som enda mer radikal eller uvanlig om Sundtoft hadde båret slips.¹⁴ Slipset ser ut til å være det maskuline fallisk konnoterte nøkkelsymbolet, som for en kvinnelig toppolitiker antagelig ville innebære «å gå over streken».

Det interessante i vår sammenheng er at figurasjonen å *passere til makten* som legger seg opp til den mannlige kleskode med obligatorisk markering av feminitet, ikke er enerådende. En aksentuert *feminisert* kleskode bryter med den maskuline normen i figurasjonen å *feminisere til makten*, og en tydelig *maskulinisert* kleskode i figurasjonen å *crossdresse til makten* står også til disposisjon for kvinnelige ledere på toppnivå i vår samtid.

Avsluttende refleksjoner

Innledningsvis skrev vi at vår analyse av betydninger av kjønn og makt i fotografiske iscenesettelser av kvinner i topplederstillinger skulle ende i en «diskusjon om muligheten for å overskride og endre de symbolske og kulturelle betydningene forbundet med feminitet og maskulinitet». I faglitteraturen generelt og i symbolanalysen knyttet til klær som vi har diskutert, framstår *maskulinitet* som en sentral symbolsk størrelse når det gjelder å representere autoritet i organisasjoner. Å *passere til makten* ved tilpasning til den maskuline normen og kleskoden og å *crossdresse*, vitner begge om det vedvarende potensialet i maskulinitetens tradisjonelle maktkonnotasjoner. Den symbolske overskridelsen ligger for begge figurasjonene i fraværet av en mannskropp: Her er det kvinner som framstilles som bærere av de maskuline tegnene. Maskulinitetstegnene og konnotasjonene kan med andre ord holdes av personer med ulikt kjønnet kropp. De feministiske tenkerne Judith Butler og Judith (Jack) Halberstam har begge bidratt i en teoretisk diskusjon om denne formen for symbolsk kjønnsoverskridelse.

Halberstam er kjent for boken *Female Masculinity* (1998), hvor hun trekker opp historien om maskuline kvinner. I vårt fotomateriale finner vi en konvensjon for formelle representasjoner av kvinner i mektige posisjoner, *tilpasningens estetikk*, som legger seg opp til den mannlige dresskoden (bildet av Statoils konsernledelse). Også miljøvernministerens crossdressing, hennes mer radikale og mindre heteronormative dressbruk, kan leses som en legitim representasjon av autoritet med maskuline konnotasjoner. Den amerikanske juristen Lori Rifkin kritiserer Halberstams begrep *female masculinity* for å være for ensidig konsentrert om seksuelle subkulturer når det gjelder hvilke kvinner som kan representere det maskuline, at det bare skulle være den lesbiske som *egentlig* utfordrer kjønnskonformiteten (Rifkin 2002). I Halberstams hierarki er det først og fremst den eksessive maskuliniteten «of the dyke» (butch-figurasjonen) som er den genuint overskridende formen. Vi deler Rifkins kritikk og hevder at bruk av maskuline tegn i tilpasset form har potensiale til å rikke på kjønnskonformiteten, enten hun som aksler dress/draktjakken i fotoet av en kvinne i konsernledelsen framstår som hetero- eller homoseksuell. Kvinner tar en plass i maktens sentrum enten de passerer eller crossdresser til autoritet, og det gjør potensielt noe med maskulinitet som symbolsk kulturell størrelse: Maskulinitet får nye betydninger.

Her er det relevant å trekke inn Judith Butler og hennes teoretiske refleksjoner om *the lesbian phallos*, men med et noe annet blikk for symbolsk omkodning enn hva

vi ser hos Halberstam. Butlers inngang går via psykoanalytisk teori, nærmere bestemt en kritikk av Freud og Lacans forståelse av fallisk (maskulin) makt. Lacan er kjent for at *The Law of The Father* definerer et universelt symbolsk univers (Jameson 1977; Lacan 1998). Butler framhever derimot glidninger av betydningen av maskulinitet og vrister fallos symbolske betydning (fallos, mestersymbolet på makt/maskulinitet) ut av det lacanske universets uforanderlighet, og setter den inn i aktuelle kulturelle og samfunnsmessige kjønnsforhandlinger. I boka *Bodies that matter* (1993) hevder Butler at fallisk symbolsk makt blir tilgjengelig for kvinner. Hun eksemplifiserer denne muligheten ved å vise til kvinner som begjærer kvinner. De kan, ifølge henne, være i besittelse av andre falliske kroppsdelene og objekter (en hånd eller en dildo for eksempel) og at Freuds og Lacans tilskrivelse av konkrete og symbolske privilegier til penis er noe de to herrene har valgt, det er ikke gitt en gang for alle. Kvinners bruk av falliske symboler, maskulin konnotert estetikk og adferd *endrer* med andre ord potensielt også forståelsen av det symbolske (for en utførlig argumentasjon se Bolsø 2005).

I vårt tilfelle vil iscenesettelser av kvinner som bærer dress/draktjakke og *passerer* eller *crossdresser*, potensielt kunne endre vår forståelse av *hva* maskulin symbolikk kan være, *hvem* som kan iscenesette dets betydninger og *hvilke* symbolsk kjønnete tegn som på denne måten kan kjennetegne kvinner i maktposisjoner.¹⁵ Dette poenget bygger på Butlers sentrale argument i *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* (1990), nemlig at alt som er sosialt skapt og institusjonalisert, trenger å bli praktisert og gjentatt for fortsatt å ha effekt og makt, og kan av samme grunn bli utfordret ved «feil» repetisjoner.

I tillegg til at vi i vårt materiale ser at kvinner i maktposisjoner iscenesetter autoritet ved å appropriere den maskuline symbolikken og estetikken ved å *passere* eller å *crossdresse*, peker vår analyse på en reforhandling av *femininitet* i forhold til autoritet. Kanskje er det slik at figurasjonen å *feminisere til makten* innehar det mest radikale potensialet av våre tre figurasjoner? Vi vil avslutningsvis argumentere for nettopp dette.

Vi nevnte at Krogstad og Storvik har skrevet om kvinnelige politikere og femininitet (2012). De er opptatt av symbolbruk i iscenesettelse, i tillegg til intensjoner og strategier. De historiserer ved å se på endringer over tid og kontekstualiserer ved å sammenligne norske og franske politikere. Fra dette arbeidet lærer vi hvordan kvinnelige politikere manøvrerer i kvinnelighetens og mannlighetens farlige farvann, noen ganger til fullt havari, som for eksempel når de blir antatt å være *for sexy* eller *for moderlige*. Forfatterne avslutter likevel artikkelen i en optimistisk tone: Det er mulig for kvinner på toppen av politikken å være feminint glamorøse og å ironisere over feminine symboler og likevel bli tatt på alvor som autoriteter. Vi vil forsøke å tenke i forlengelsen av Krogstad og Storvik, men også tidligere nevnte Dahl sine arbeider.

Vi har diskutert femme-figurasjonen fra den skeive subkulturelle sfæren, men eksisterer det en tilgjengelig figurasjon av heterofeminint iscenesatte kvinnelige

toppledere, uten åpenbare tegn på maskulinitet til å legitimere autoriteten? Skogen Lund kan tjene som forsøk på å tenke videre med det vi kaller *å feminiserer til makten*. Både Butlers figurasjon *the lesbian phallus* og Halberstams *female masculinity* ser ut til å sitte fast i den psykoanalytiske tenkningens kjønnsbinariteter de forsøker å vikle seg ut av. Begge figurasjonene tillegger maskuliniteten (det symbolsk falliske) positivt bemektigende konnotasjoner – når tegnene approprieres av kvinnekropper (the phallic dyke, the butch, the masculine woman). I den forstand vil kvinner med makt og autoritet per definisjon symbolisere *det falliske* (Gardiner 2012:607). Vi vil derfor gjøre et forsøk på å hoppe ut av den noe catch 22-aktige teoretiske situasjonen som gjør at vi blir hengende fast i kjønnsdualismene, det falliske samt maskulinitetens fortsatt privilegerte status, til tross for fruktbare forsøk på nytenkninger fra Butlers og Halberstams side. Slagsiden ved maskulinitetens prominente symbolske stilling er at femininitet blir barnet som kastes ut med badevannet, og kvinnelighet blir stadig forbundet med passivitet og underkastelse ute av stand til å symbolisere makt og autoritet. Dette spiller ifølge Judith Kegan Gardiner, slik hun argumenterer i artikkelen «Female masculinity and Phallic Women – unruly Concepts» (2012), inn i en bredere teoretisk, kulturell og politisk devaluering av femininiteter og kvinner:

I suggest moreover, that it would be helpful not to automatically label dominance behavior and entitlement as synonymous with masculinity, although of course they often overlap. But dominance behavior and its accompanying sense of entitlement are common to all socially valorized statuses, so that it seems unhelpful, for example, to call bourgeois women «masculine», whenever they run businesses. (Gardiner 2012:618)

Vi vil med andre ord slå et slag for å kutte den manifeste forbindelsen mellom framstillingen av makt og maskulinitet og hevde at det som følge av kulturelle og samfunnsmessige endringer er på tide å anerkjenne femininiteten, dens symbolikk og estetikkens bemektigende potensial, slik våre eksempelbilder av NHO-direktøren kan tyde på.¹⁶

I ett av sine arbeider redegjør den amerikanske sosiologen og psykoanalytikeren Nancy Chodorow (1994) for psykoanalytisk teori om maskulinitet, femininitet og seksualitet. Hun argumenterer der mot enhver universalisering av forskjeller mellom kvinner og menn, maskulint og feminint. Chodorow framhever de muligheter kvinner og menn har for både feminin og maskulin posisjonering gjennom livsløpet. Makt er *både en sosial, psykologisk og symbolsk størrelse*. Dette viser til kvinne- og mannskroppens ikke-avsluttede betydningspotensial og at denne aldri kan uttømmes av en enten/eller kjønnslogikk (Lee 2014:201). Her blir ordet *forskjell* viktig. I stedet for å la potensialet i mangfoldige kjønns- og seksualitetsforskjeller bli definert av det dominerende kjønn eller den hegemoniske kulturen, kan vi se forskjeller som

kreative redskap som ikke befester eksisterende kategorier, men som åpner, forskyver og forhandler (Trinh 1986/87; Lee 2014:201)

Den kjente danske organisasjonsforskeren Yvonne Due Billing argumenterer for at vi nå ser en «demaskulinisering» av lederskap, men det er «ikke det samme som feminisering» (Billing 2005:207). Billing forstår dette i lys av senmoderne relasjonell ledelsesfilosofi og er i stor grad sosiologisk orientert i sitt resonnement. Vi har sympati med dette, også når Billing sammen med sin samarbeidspartner gjennom mange år, Mats Alvesson, vil gå «beyond gender differences» i forståelsen av det som skjer når kvinner inntar lederstillinger i et relasjonelt orientert ledelsesparadigme (Billing og Alvesson 2000:152).

Vårt bidrag er imidlertid å hevde at også *symbolsk femininitet* hentet fra det kvinnelige tegnuniverset, det vi inspirert av femme-figurasjonen kaller å *feminisere til makten*, kan inngå i en representasjon av organisasjonsmakt. Ved at flere næringslivskvinner og politikere etablerer sitt grep om makten ved å utvide kleskoder og estetisk iscenesettelse, kan den normative maskulinitetens relative hegemoni også symbolsk og estetisk utfordres. Kvinner *feminiserer til makt* i organisasjoner, i næringslivet og i politikken. Og svarer det ikke til en common sense-forståelse: at når kvinner i økende grad på godt og vondt er en del av samfunnsmakten og representerer autoritet og innflytelse, vil etter hvert også det feminine på et symbolsk nivå endre betydning?

NOTER

- 1 Takk til to anonyme fagfellers konstruktive kommentarer.
- 2 Artikkelen er et bidrag til forskningsprosjektet (NFR) *Mirror, mirror on the wall, who's most powerful of them all? – Gender as a symbolic and social structure in organizations*: <https://www.ntnu.edu/genderpower>.
- 3 Norge er på tredjeplass blant verdens nasjoner når det gjelder likestilling, men på en beskjeden 58. plass i rangeringen av kjønnsbalanse blant toppledere. Det viser tallene fra World Economic Forums *Global Gender Gap Report* fra 2014 (World Economic Forum 2014). Det er bare 6 prosent kvinner blant daglige ledere i norske allmennaksjeselskap, og 16 prosent i aksjeselskapene (SSB 2015). Både politikere og næringslivsledere arbeider for å bedre kjønnsbalansen i maktposisjoner (NOU 15:2012) og det gjøres en god del forskning både i Norge og internasjonalt for å forstå årsakene til ubalanse, og diskutere politikk for endring. Se for eksempel *Tidsskrift for kjønnsforskning*, temanumrene 2 og 3, 2011, Reisel og Teigen red. 2014, Teigen red. 2015, Alsos m.fl. red. 2015.
- 4 Historikeren David Kuchta fører dressen tilbake til en tidligere og mer eksakt dato: onsdag den 7. oktober 1666, og kong Charles II av England manifestasjon av kronens mannlige og moralske autoritet. Det skulle gå enda drøyt to hundre år før dressen ble emblematiske for den økonomiske eliten (Kuchta 2002).
- 5 Som en kuriositet kan nevnes at partiet *The Men's Dress reform Party* (MDRP) ble stiftet i England i 1929. Det var et parti som mente at den stramt komponerte dressen hindret den moderne menns frie utfoldelse og var en helsefare. De fargeløse klærne gjorde i tillegg menn deprimerede. Partiet ville promotere den estetiske frigjøringen av menn og fremme større individualitet i menns måte å kle seg på. MDRP inngikk i bestrebelsene med å forhindre degenereringen av «the British Race» i mellomkrigstiden (Bourke 1996:23).
- 6 Det er altså ikke femininitet og maskulinitet som måter å være kvinne resp. mann på, eller femininitet og maskulinitet som noe essensielt/universelt ved kvinner resp. menn det er snakk om her, og heller ikke normer for kvinnelig og mannlig atferd. Vi behandler femininitet og maskulinitet som relativt abstrakte og symbolske, men likevel dypt sosiokulturelle og historiske størrelser. Se

- R.W Connell (2005) for en kritisk gjennomgang av ulike måter å bruke begrepene femininitet og maskulinitet på.
- 7 Se også moteforskeren Ilya Parkins refleksjoner om forbindelsen mellom skiftende moter og våre forestillinger og drømmer (2002, 2008). Heller enn å forklare figurasjonenes betydning, forklarer hun ved hjelp av fysikeren Karen Barads ideer om «agential realism» hvordan klær som materialitet er forbundet med individuelle og kollektive identitetsprosjekter.
 - 8 Statoils ene kvinne er lite sammenlignet med gjennomsnittet for de 10 største selskapene i Norge. En opptelling basert på selskapenes nettsider viser at det er drøyt 25 prosent kvinner i konsernledelsen for de 10 største – Statoil, Telenor, Yara International, DnB, ExxonMobil Norge, Norgesgruppen, Norsk Hydro, Reitangruppen, Storebrand og KLP (<http://www.kapital500.no/>, besøkt 28.01.2015).
 - 9 Dette gjelder selvsagt ikke alle menn, men i særdeleshet de som er i posisjon til å utøve makt. Likevel holder konnotasjonen mellom makt og maskulinitet på et historisk, kulturelt og symbolsk nivå.
 - 10 For mer om vår forståelse av forskjellen mellom autoritet og makt, se Buzzelli og Johnston (2001) om distinksjonen mellom «å ha autoritet» og «å være en autoritet». Dette skillet korresponderer med skillet mellom en personlig og en posisjonsbetinget autoritet, slik Hege Skjeie argumenterer med utgangspunkt i arven etter Max Weber (Skjeie 1993). Mer om makt og legitim makt, se f. eks. Beetham 2013.
 - 11 Begrepet «passing» ble i den lesbiske butch-femme-kulturen på 1950-tallet i USA brukt om femmen (kvinner iscenesatt feminint) som passerte som straight kvinne, fordi hun estetisk sett ikke var gjenkjennbar som noe annet. Det ble også brukt om butchen (kvinne iscenesatt maskulint) som dermed passerte som straight mann. Dette var et forsøk på å passere som innebar stor risiko for å bli utsatt for trakassering og vold dersom hun ble avslørt (Kennedy og Davis 1993). Og i forlengelse av dette: Et spørsmål som er mer aktuelt enn noensinne, er *hvilke* kropper med *hvilke* estetiske tilpasninger kan passere ubemerket, og *hvilke* kropper blir – tross endeløse mimiske forsøk på å passere – holdt tilbake? I tunnelbanen, ved grensekontrollen, på gata – eller i maktens rom (Lee 2014:217)
 - 12 I en analyse av uformelle arbeidsuniformer i arbeidslivet slår forfatterne fast samme mekanisme: Om ikke den heteroseksuelle feminiteten markeres, oppstår sårbare, usikre og alternativt truende posisjoner. Balansen må være *passé*: Kvinner bør ikke framstå som *for* maskuline og ikke *for* feminine. Strategien noen kvinner benytter seg av kan ifølge Neumann, Rysst og Bjerck være en nedtoning av det seksuelle, i tillegg til en samtidig feminisering av arbeidsantrekk og utseende (Neumann, Rysst og Bjerck 2012:248).
 - 13 Dette var før den feministiske kritikken rammet denne stereotype lesbiske estetikken. Det historiske «fallet» for butch-femme-paret er rørende skildret i den selvbiografiske *Stone Butch Blues* (Feinberg 1993).
 - 14 Se Kekk Stadin (2010:173) om slipsets historie.
 - 15 Den amerikanske litteraturviteren Stacy Alaimo fremmer forøvrig en betimelig kritikk av å se «female masculinity» som noe kontekstuaavhengig positivt: «(...) when gender categories are launched into a national imaginary, we need to be concerned about how they are being deployed. What may be subversive in one context may, when magnified, become a neocolonialist position of domination» (Alaimo 2009:27).
 - 16 Når vi skriver «bemektigende» er det vesentlig å ha i mente at dette innebærer autoritetens hele «velde», det vil si så vel autoritetens positive potensialer, som dens destruktive. Med andre ord har vi ingen intensjoner om å framskrive en type kvinnelig maktutøvelse eller «managementstil» som essensielt god, omsorgfull eller relasjonell.

LITTERATUR

Ahmed, Sara 1999. «'She'll wake up one of these days and find she's turned into a nigger': passing through hybridity». *Theory, Culture and Society* 16 (2).

Alaimo, Stacy 2009. «Insurgent Vulnerability and the Carbon Footsteps of Gender». *Kvinder Køn og Forskning* 3-4:22–35.

Alsos, Gry A., Hilde Bjørkhaug, Agnes Bolsø og Elisabeth Ljunggren (red.) 2015. *Kjønn og*

næringsliv i Norge. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Ambjörnsson, Fanny 2011. *Rosa. Den farliga färgen*. Stockholm: Ordfront.

Beetham, David 2013 [1991]. *The Legitimation of Power*. London: Macmillan.

Bhabha, Homi 1984. «On mimicry and man. The ambivalence of colonial discourse». *October* 28:125–133.

- Billing, Yvonne Due og Mats Alvesson 2000. «Questioning the Notion of Feminine Leadership: A Critical Perspective on the Gender Labelling of Leadership». *Gender, Work and Organization* 7 (3):144–157.
- Billing, Yvonne Due 2005. *Ledere under forandring? – om kvinder og identitet i cheffjobs*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Bolsø, Agnes 2002. *Power in the Erotic: Feminism and Lesbian Practice*. Doktoravhandling, Institutt for sosiologi og statsvitenskap, NTNU.
- Bolsø, Agnes 2005. «Jorun Solheim og Judith Butler – en refleksjon over åpne kropp og det falliske». *Tidsskrift for kjønnsforskning* 4:50–66.
- Bourdieu, Pierre 2000. *Den maskuline domians*. Oslo: Pax.
- Bourdieu, Pierre og Loïc Wacquant 2013. «Symbolic capital and social classes». *Journal of Classical Sociology* 13 (2):292–302.
- Bourke, Joanna 1996. «The Great Male Renunciation: Men's Dress Reform in Inter-war Britain». *Journal of Design History* 9 (1):23–33.
- Braidotti, Rosi 2015. «Difference, diversity and nomadic subjectivity». <http://www.translatum.gr/forum/index.php?topic=14317.0> (Lastet ned 14.08.2015.)
- Butler, Judith 1990. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. London: Routledge.
- Butler, Judith 1993. *Bodies That Matter: on the Discursive Limits of Sex*. London: Routledge.
- Buzzelli, Cary og Bill Johnston 2001. «Authority, power, and morality in classroom discourse». *Teaching and Teacher Education* 17:873–884.
- Calás, Marta B., Linda Smircich og Kristina A. Bourne 2007. «Knowing Lisa? Feminist analyses of gender and entrepreneurship». I: Diana Bilimoria og Sandy K. Piderit (red.): *Handbook on Women in Business and Management*. Cheltenham, UK: Edward Elgar.
- Carlson, Jennifer 2011. «Subjects of stalled revolution: A theoretical consideration of contemporary American femininity». *Feminist Theory* 12:75–91.
- Chodorow, Nancy J. 1994. *Femininities, Masculinities, Sexualities*. Lexington: The University Press of Kentucky.
- Connell, R.W. 2005 [1995]. *Masculinities*. (Second Edition). Cambridge: Polity Press.
- Craik, Jennifer 2003. The Cultural Politics of the Uniform. *Fashion Theory* 2:127–148.
- Craik, Jennifer 2005. *Uniforms Exposed. From Conformity to Transgression*. Oxford: Berg.
- Engelstad, Fredrik 2010. *Maktens uttrykk. Kulturforståelse som maktanalyse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Entwistle, Joanne 2000. *The Fashioned Body. Fashion, Dress and Modern Social Theory*. Cambridge, Maiden MA: Polity Press.
- Eriksen, Anne, Ellen Krefting og Anne Birgitte Rønning 2012. *Eksemplets makt. Kjønn, representasjon og autoritet fra antikken til i dag*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Faderman, Lillian 1981. *Surpassing the Love of Men: Romantic Friendship and Love Between Women from the Renaissance to the Present*. New York: William Morrow & Company.
- Feinberg, Leslie 1993. *Stone Butch Blues*. Itacha, New York: Firebrand Books.
- Fletcher, Joyce K. 1994. «Castrating the female advantage: Feminist standpoint research and management science». *Journal of Management Inquiry* 3:74–82.
- Fondas, Nanette 1997. «Feminization unveiled: Management qualities in contemporary writings». *Academy of Management Review* 22:257–282.
- Gardiner, Judith K. 2012. «Female masculinity and phallic women – unruly concept». *Feminist Studies* 38 (3):595–623.
- Halberstam, Judith 1998. *Female Masculinity*. Durham: Duke University Press.
- Haraway, Donna 1992. «The Promises of Monsters. A Regenerative Politics for Inappropriate/d Others». I: Lawrence Grossberg, Cary Nelson og Carla Treichler (red.): *Cultural Studies*. London: Routledge.
- Hellstrand, Ingvil 2015. *Passing as Human: Posthuman Wordings at Stake in Contemporary Science Fiction*. Doktoravhandling, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Stavanger.
- Jameson, Fredric 1977. «Imaginary and Symbolic in Lacan: Marxism, Psychoanalytic Criticism, and the Problem of the Subject». *Literature and Psychoanalysis. The Question of Reading: Otherwise, Yale French Studies* 55/56:338–395.
- Johansen, Anders 1995. *Grammatikk i håret: notater om betydningsdannelse i kroppsrutale*. Rapport nr. 19, Institutt for medievitenskap, Universitetet i Bergen.
- Kelan, Elisabeth K. 2008. «Gender, risk and employment insecurity: The masculine breadwinner subtext». *Human Relations* 61:1171–1202.
- Kennedy, Elisabeth Lapovsky og Madeline Davis 1993. *Boots of Leather, Slippers of Gold. The History of a Lesbian Community*. New York, London: Routledge.
- Krogstad, Anne og Aagot Storvik 2007. «Seductive heroes and ordinary human beings: Charismatic political leadership in France and

- Norway». *Comparative Studies of Social and Political Elites. Comparative Social Research* 23:211–245.
- Krogstad, Anne og Aagoth E. Storvik 2010. «Reconsidering Politics as a Man's Work: Images of Male Political Leaders in France and Norway». *Historical Reflections* 36 (3):19–38.
- Krogstad, Anne og Aagoth Storvik 2012. «Picturing Politics: Female Political Leaders in France and Norway». *Historical Reflections* 38 (3):129–152.
- Kuchta, David 2002. *The Three-Piece Suit and Modern Masculinity*. Berkeley: University of California Press.
- Lacan, Jacques 1998 [1975]. *The Seminar of Jacques Lacan, Book XX: On Feminine Sexuality: The Limits of Love and Knowledge*. New York: Norton.
- Lee, Mara 2014. *När andra skriver: Skrivande som motstånd, ansvar och tid*. Göteborg: Glänta Produktion.
- Lewis, Patricia 2014. «Postfeminism, Femininities and Organization Studies: Exploring a New Agenda». *Organization Studies* 35 (12):1845–1866.
- McDowell, Linda 1997. *Capital Culture. Gender at Work in the City*. Oxford, Maiden MA: Blackwell Publishers.
- Mühlisen, Wencke 2003. *Kjønn og sex på tv: Norske medier i postfeministens tid*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nestle, Joan 1987. *A Restricted Country*. London: Sheba.
- Nestle, Joan (red.) 1992. *The Persistent Desire: A Femme-Butch Reader*. Boston: Alyson Publications.
- Neumann B. Cecilie, Mari Rysst og Mari Bjerck 2012. «En av gutta: Kvinner og klær i mannsdominerte arbeiderklasseyrker». *Tidsskrift for kjønnsforskning* 3-4:240–254.
- NOU 2012: 15. *Politikk for likestilling*. Oslo: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.
- Ortner, Sherry B. 1973. «On Key Symbols». *American Anthropologist* 75 (5):1338–1346.
- Parkins, Ilya 2002. «Notes on a Relationship: Fetish Object, Femininity, Historian». *Tessera* 31:90–99. (Nett-tidsskrift: <http://tessera.journals.yorku.ca/index.php/tessera/article/view/25268/23462>)
- Parkins, Ilya 2008. «Building a Feminist Theory on Fashion. Karen Barads, Agential Realism». *Australian Feminist Studies* 23 (58):501–515.
- Rafaeli, Anat, Jane Dutton, Celia V. Harquail og Stephanie Mackie-Lewis 1997. «Navigating by Attire: The Use of Dress by Female Administrative Employees». *The Academy of Management Journal* 40 (1):9–45.
- Reisel, Liza og Mari Teigen (red.) 2014. *Kjønnsdeling og etniske skiller på arbeidsmarkedet*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Rifkin, Lori 2002. «The Suit Suits Whom?» *Journal of Lesbian Studies* 6 (2):157–174.
- Rosenberg, Tiina 2000. *Byxbegär*. Göteborg: Annamma.
- Skjeie, Hege 1993. «Om autoritet: Weberske idealtyper og norsk politikk». *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift* 9 (3):224–239.
- Solheim, Jorun 2007. *Kjønn og modernitet*. Oslo: Pax.
- Songe Møller, Vigdis 1999. *Den greske drømmen om kvinnens overflodighet. Essays om myter og filosofi i antikkens Hellas*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Stadin, Kekke 2010. *Maktens män bär rätt. Historiske studier av manlighet, manligt framträdande och kläder*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Statistisk sentralbyrå, SSB 2015. *Styring og leiing i aksjeselskap, 1. januar 2015*. <http://www.ssb.no/virksomheter-foretak-og-regnskap/statistikker/styre/aar/2015-03-20>. (Lastet ned 11.05.2015-)
- Teigen, Mari (red.) 2015. *Virkninger av kjønnskvoltering i norsk næringsliv*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Teigen, Mari 2015. *Kjønnsbalanse i styrer og ledelse av norsk næringsliv*. I: Mari Teigen (red.): *Virkninger av kjønnskvoltering i norsk næringsliv*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Trinh, T. Minh-ha 1986/87. «She, the inappropriate/d Other». *Discourse: Journal of Theoretical Studies in Media and Culture* 8:3–38.
- Twain, Mark 1905. *The Czar's Soliloquy*. *The North American Review* 205:775–780.
- Volcano, Del Lagrace og Ulrika Dahl 2008. *Femmes of Power. Exploding Queer Femininities*. London: Serpent's Tail.
- World Economic Forum 2014. *The Global Gender Gap Report*.